

ING. ANTE PREMUŽIĆ:

**SELJAČKO
GOSPODARSTVO
NA KRŠU**

CIJENA 10 DINARA

ZAGREB

1940.

Ing. ANTE PREMUŽIĆ:

SELJAČKO
GOSPODARSTVO
NA KRŠU

NAKLADA: KLUB ABC, DRUŠTVO PROSVJETNIH RADNIKA ZA
RJEŠAVANJE KULTURNIH PROBLEMA.

ZAGREB 1940.

UVOD

Mi smo Hrvati malen seljački narod. Seljaci najviše svojih životnih potreba podmiruju sami radom svojih ruku, pa se pomalo i prema prilikama bave svime i svačim, no glavno im je i najznačajnije zanimanje poljodjelstvo. Stoga i jest za seljačke narode najvažnije, koliko i kakve zemlje imaju. Za napredak i blagostanje seljačkog svijeta potrebno je osim toga i seljačkom načinu života odgovarajuće društveno uređenje, jer je bez toga bilo, a ima i danas i u prostranim i plodnim zemljama zastoja, bijede i svakojakih nepravilika.

Što se kod nas više proučavaju naše gospodarske prilike i mogućnosti, dolazi se do sve jasnije spoznaje, da je kod nas prema broju duša seljačkog svijeta zemlje dosta malo. Netko se čudi, a gdje-tko još pravo i ne vjeruje, da kod nas na pojedinu seljačku dušu otpada nekoliko puta manje zemlje, nego je to primjerice u Njemačkoj, a pogotovo nego je to u najnaprednijoj evropskoj seljačkoj državi Danskoj.

Takve spoznaje mogu biti bolne, ali treba da budu i korisne. Prije svega treba da potaknu i probude našu misao!... Hoćemo li, da naš seljak živi kao njemački ili danski, treba da znade i može na jednako velikoj površini zemlje proizvesti nekoliko puta više prihoda ili da od njih snosi nekoliko puta manje tereta.

Već sam taj mali račun daje našoj istraživačkoj misli tri glavna zadatka: što točnije proučiti prirodna svojstva tla i podneblja naše zemlje; smisliti i odlučiti, čime će se i kako najbolje ta svojstva iskoristiti za trajnu proizvodnju najpotrebnijih životnih dobara, te napokon ustanoviti, uz kakvo će opće poslovanje (društveno uređenje) ovako usmjereni naš narodni podhvat najbolje svakome pojedincu osigurati tjelesni opstanak i odgovarajući duševni razvitak.

Za seljaka poljodjelca najpodesnije je ravničko i blago brežuljkasto zemljište s umjerenim podnebljem, s kišama u pravo vrijeme, a bez nepogoda, bez suše i poplava. Svaki je takav komad zemlje za seljaka dragocjen, a svaki trajni popravak

lošeg zemljišta (odvodnjavanje, zaštita nasipom) od neocjenjive koristi. Pogoršavanje prirodnih svojstava tla i podneblja vodi seljaka u siromaštvo, a bez zemlje je seljak odsječena grana.

Jedan dio područja, na kojem živi hrvatski narod, spada prema prirodnim svojstvima tla i podneblja prosječno među najbolje poljodjelske krajeve, što ih u Evropi imade, no dobra je polovica toga područja opasno kraško područje, gdje je trajno iskorišćavanje zemljišta u ljudske svrhe moguće samo uz izvjestan oprez. Čim taj oprez popusti, kvare se inače dobra prirodna svojstva tamošnjeg tla i podneblja, a konačno zemlje posve nestaje, pa se na голу kamenu prostoru zacaruje nepodesno, oporo i surovo podneblje. Na našem se kraškom području na ogromnim površinama vodilo dugo posve neoprezno i tamošnjim prirodnim zakonima protivno i seljačko i svakojako drugo gospodarjenje, pa su čitavi predjeli pretvoreni u gole i puste kamenjare. Narod nam je u tim krajevima do kraja siromašan, a seljak ne veže na svom gospodarstvu kraj s krajem ni u dobrim godinama, već traži zarade izvan svoga doma, a često i u dalekoj tuđini. Za vrijeme gospodarskih kriza u svijetu, pa svake sušne godine vape iz tih krajeva glasovi za pomoć, da im se spasi goli život. Ti se vapaji opetuju sve češće, a pored javne pomoći putem oblasti sabiru se i privatni milodari u imućnijim našim krajevima. Tako je kraška nevolja oglašena danas već po svim našim stranama.

Svuda se po tom znade za pasivne naše krajeve: Liku, Dalmaciju, Hercegovinu i Hrvatsko Primorje, a svuda se i u najširim narodnim slojevima pokazalo do sada dosta volje i spremnosti, da se pasivnim krajevima pritekne u pomoć u vrijeme suše i nerodice. Stoga se s pravom i može računati na složan napor i pomoć čitavog naroda, kada se pristupi poslu, kojim bi se ti naši kraški i pasivni krajevi pretvorili u aktivne, pa da se u buduće svuda u nas priteže u pomoć samo bijednim pojedincima, a čitavim krajevima samo u izvanrednim i rijetkim slučajevima.

Aktivan je samo onaj kraj, gdje žiteljstvo samo doma na svojem barem toliko privređuje, koliko mu je potrebno za pokriće glavnih životnih potreba. Kad ni toga nema, tada su stradanja neizbježiva, čim nastupe izvjesni poremećaji, koji su u savremenom svjetskom povezanom gospodarstvu sve češći. Ratni slučajevi su katastrofe za pasivne krajeve i onda, ako se bitke biju daleko od njih.

U nas su se dosada iznosili različiti prijedlozi, kako da se pasivni kraški krajevi pretvore u aktivne. Nekoje od tih prijedloga možemo i spomenuti:

1. Kraško je tlo samo za šumu sposobno (apsolutno šumsko tlo), stoga ga treba ponovice zašumiti.

2. Šume se na kršu ne mogu podizati, kad je kraško pučanstvo tome protivno, a stokom šumu upravo satire. Treba stoga pučanstvo s krša preseliti u druge krajeve.

3. Na kršu je glavna privredna grana stočarstvo, a broj stoke pada; treba dakle broj stoke povećati, pasminu poboljšati, mliječno gospodarstvo modernizirati i t. d.

4. Kraške krajeve treba idustrijalizirati, podići tvornice, jer je jeftina radna snaga, a ima i pogonskih vodenih snaga.

5. U kraškim krajevima nema zarade, treba vršiti svakojake javne radove, da se narod zaposli.

6. Primorski kraški krajevi mogli bi živjeti od dobro organizovanog ribarstva i razvijenog turističkog prometa.

Svima su tim prijedlozima podlogom mnogobrojna opažanja i istraživanja, ali su rasuđivanja i zaključci i suviše jednostrani, a da bismo ih mogli uzeti za osnovicu riješenju kraškog pitanja. Bez obzira, što su nekoji prijedlozi međusobno i suprotni, treba priznati, da svaki u sebi ima i po koje zrnce istine, pa se time treba poslužiti, ali glavno je pitanje, **je li na području našega krša moguć potpun i zaokružen seljački život.** Ako je takav život moguć, onda treba na kršu u prvom redu odstranjivati zapreke seljačkom gospodarenju i pomagati njegovo podizanje, jer će se uz živa seljaka podići i sve ostalo, što k urednu životu jednog naroda spada. Kraško pitanje nije pitanje jednoga omanjeg predjela, već, kako rekosmo, dobre polovice čitavog područja, na kojem živi i radi hrvatski narod. Iz kasnijih ćemo razlaganja razabrati, da mnoge nedaće, koje su postepeno zadesile današnje pustinjske i gole kraške krajeve, mogu dobrim dijelom zaprijetiti i predjelima među Savom i Dravom. Stoga je kraško pitanje sa svim svojim granama naše opće narodno pitanje prvoga reda i najveće, presudne važnosti.

Spomenuo sam već, da su ogromni kraški predjeli pretvoreni u puste gole kamenjare poradi toga, što se na njima vodilo gospodarstvo protivno tamošnjim prirodnim zakonima tla i podneblja. Seljačkom je gospodarstvu glavna grana poljodjelstvo. Ravnička poljoprivreda je kao nauka i kao praksa na vrlo visokom stupnju. U mnogim našim krajevima je dosta, da se tekovine te nauke valjano primijene, pa su moguće velike poboljšice. Brdska poljoprivreda ne postoji posebice kao nauka. Naši su predjeli daleko pretežnim svojim dijelom sama brda ili doline pod neposrednim uplivom brda. Mi smo prisiljeni da s brda dobivamo ono, što nam ne pružaju ravnice. Stoga nam je prijeko potrebna i nauka i praksa gospodarenja na brdima. Postoji doduše u nauci obrađeno t. zv. planinsko ili alpinsko go-

spodarstvo. To je međutim u glavnom čisto stočarsko gospodarstvo. Naši su međutim kraški krajevi i propali upravo poradi toga, što je tamo glavna grana gospodarstva bila pašnjačko stočarstvo. Kraško seljačko gospodarstvo teža je jedna vrsta brdskog gospodarenja, pa je stoga od prijeke potrebe, da nam ga naši stručnjaci što temeljitije naučno obrađuju, praktički okušavaju i prikladnim načinom prikazuju interesentima.

Ja sam u slijedećim razlažanjima pokušao pružiti i obrazložiti glavne misli vodilje, kojima se treba rukovoditi seljačko gospodarstvo na kršu uopće, a rješavanje kraškog pitanja napose. Posve je sigurno, da na kršu bez šuma i šumskog drveća ne može uopće biti trajnog života, pa ni gospodarskog preporoda ni popravka klimatskih prilika, ali sam čvrsto osvjedočen, da mi u našim prilikama pri rješavanju kraškog pitanja moramo najprije početi i najjače upeti s izgrađivanjem novog kršu odgovarajućeg seljačkog gospodarstva.

A. P.

GLAVNA SVOJSTVA I OBILJEŽJA KRŠA

Naši su kraški krajevi gotovo sve sama brda sastavljena od čvrstog i tvrdog kamena vapnenca u slojevima trijasko, jurske i kredine formacije. Na brdima uopće nije na temeljnom kamenu zemlja osobito debela, premda je se i tamo dosta stvara, jer stvorenu zemlju odnosi stalno voda u dolove, a raznese je mnogo i vjetar, ako tome nema zapreka. Kamen vapnenac, od kojeg su sastavljena naša kraška brda, daje uopće pri rastvorbi i trošenju vrlo malo zemlje, tek 1—3%, a sve ostalo odlazi rastopljeno u vodi u rijeke, u more ili u nutrinju zemlje. Ta je zemlja inače plodna, ali je redovno sipka i mrvasta, pa je lako raznosi voda.

Osim gotovih već prostora i praznina među pojedinim slojevima vapnenca, stvara u njem lako i voda nove rupe i šupljine u svim smjerovima, pa su vapnena kraška brda u isporodbi s brdima od kamenja druge vrste vrlo šupljikava. Pored žljebića i škrapa na površini stvara voda otapanjem i veće jamaste tvorbe vrtače, ponikve i ponore (bezdani), a u samoj utrobi brda podzemne vodotoke, spilje ili pećine. Većih ravnica i riječnih dolina veoma je malo, jer kišnica i sniježne vode prošavši brzo kroz tanki sloj sipke zemlje propadaju u kamene rupe i šupljine, te poglavito podzemno i otječu. I nadzemni potoci i rječice protječu najvećim dijelom dubokim u kamen okomito usječenim oštrosrhim koritima, pa u glavnom nema većih riječnih naplavaka. Izuzetak su samo nekoja kraška polja, no ta su tada izvržena svakogodišnjim, često i opetovanim poplavama ili su uopće zamočvarena (blatâ). Kraška su polja nastala prolamanjem zemaljskim silama uzdignutih kamenih slojeva i propadanjem njihovim u ogromne šuplje prostore pod njima, koji su se prigodom uvijanja slojeva pod pritiskom sa strane stvorili. Poradi toga kraška polja i jesu sa sviju strana zatvorene kotline, a potoci su i rječice, koje njima protječu, od reda ponornice. Budući da su neki otvori, u koje ponornice propadaju, premleni ili se drvljem, kamenjem i zemljom lako zabrtve, na nekim su poljima poplave redovite gotovo svakog proljeća i jeseni, dok je na nekima voda preko čitave zime.